

ИЗМЕЂУ ЕВРОПСКЕ ИДЕОЛОШКЕ ИСКЉУЧИВОСТИ И ЕВРОАЗИЈСКЕ ГЕОГРАФСKE УСЛОВЉЕНОСТИ: ПОГЛЕД СА БАЛКАНА

Географски посматрано, Европа и Азија чине један суперконтинентални простор са јасним и приступачним коридорима комуникација. Упркос овој природној повезаности, историјски посматрано, два краја евроазијскога простора развијала су се у себи својственим околностима и окружењима при чему су контакти између њих били спорадични те у значајном степену зависни од политичких околности историјскога тренутка те нивоа технолошког развоја. Дато чињенично стање је довело до појаве различитих идејних оквира који су служили као темељ схватања сопственога идентитета, положаја у контексту шире стварности те перцепције странаго. У контексту овога рада биће разматран историјат развоја европске и евроазијске идеје, те њихов утицај на формирање перцепције Европе и Евроазије као идеолошких појмова. Сам рад посматра и дуалност односа између двије идеје, при чему се идеја Европе јавља као идеолошки самодовољна и јасно оријентисана ка трансформацији другог у складу са сопственим основним претпоставкама док се идеја Евроазије намеће путем сопствене утемељености у неупитној логици географске условљености и повезаности двају крајева укупнога евроазијског пространства. Истовремено пажња је посвећена схватању саме Евроазије, као идеје и стварнога геополитичког процеса, од стране држава Балканског полуострва. С обзиром на расположиве изворе, унутар самога рада фокус ће бити на Србији, Босни и Херцеговини, Грчкој и Бугарској.

Кључне ријечи: Европа, Евроазија, идеологија, Балкан, геополитика

УВОД

Поред дуге историје сопственога постојања, идеја европскога уједињења у себи носи и елементе искључивости који се, у контексту савремених политичких процеса, појављују као антагонистички настројени фактори насупрам свеобухватније идеје евроазијских интеграција, при чему се под Евроа-

* ljuso_@live.com

зијом у оквирима овога рада подразумијева географска укупност Европе и Азије, односно евроазијскога суперконтинента. С друге стране, идеја евроазијских интеграција такође има своје заговорнике те историјски пут сопственог формулисања и развоја. Без обзира на то да ли посматрали питање европског или евроазијског интегрисања као процес или пак као идеју, питање Балкана у оба случаја појављује се као једно од кључних с обзиром да позиционирање држава полуострва, у односу према наведеним процесима, носи сопствену тежину, посебно у контексту геополитичких промишљања и активности, захваљујући самоме положају Балканскога полуострва, како у географским оквирима Европе тако и у ширим границама евроазијскога пространства.

ЕВРОПСКА И ЕВРОАЗИЈСКА ИДЕЈА

Пројекат европскога уједињења, испољен у стварности кроз структуру савремене Европске уније је, историјски посматрано, нов феномен. Упркос томе, његови идеолошки темељи сежу далеко у прошлост континента. Једини период у европској историји који се истиче у погледу територијалне интегритетности, те захвата дужи временски оквир, јесте доба превласти Рима над већином Европе. Штавише, Ричард Сведберг [Richard Swedberg], расправљајући о идеји Европе и поријеклу Европске уније, наводи став Дениса де Ружмонта [Denis de Rougemont] који још 1961. године истиче да је уједињење Европе хиљадама година било идеал прихваћен од најпрепознатијих мислилаца континента (Swedberg, 1994).

С друге стране, Маријен Ејлс [Marianne Ailes] у лику и дјелу Карла Великог препознаје прве обресе идеје уједињене Европе. Позивајући се на непознатог пјесника, Ејлсова истиче да је Карло Велики још за сопственог живота био називан Краљем и Оцем Европе те да је у претходних неколико деценија, на више различитих начина, дата идеја присвојена од стране Европске комисије (Ailes, 2012).

Хришћанство, са посебним нагласком на католичанство са центром у Риму, такође се појављује као један од кохезивних елемената који истовремено потенцира и олакшава уједињавање Европе, почевши од античкога периода па све до данас. Иако је својевремено изазвала жустре дебате, првобитна преамбула Устава Европске уније одређеном броју земаља чланица није била задовољавајућа те су оне, предвођене Италијом, затражиле да ЕУ недвосмислено истакне хришћанске коријене Европе (Perkins, 2004).

И поред миленијумског постојања идеје Европе, оличене почетно у римској државној и културној превласти над континентом, а потом кроз различите политичке пројекте имитације исте, сама идеја европскога уједињења поприма дефинисаније обресе тек у посљедња два вијека. Андрен [Andren] истиче да

је од 1800. идеја Европе стекла нову привлачност за Европљане – односно, најпростије речено, закупила је наше умове и уоквирила начин на који посматрамо свијет. Током многих претходних вијекова, појам Европе је подразумеивао географски континент и само се повремено спомињао у политичком контексту. Од 1800. појам је постао кључан за политичко промишљање унутар Европе, широко распрострањен те прикључен другим концептима, као што су цивилизација и индивидуализам, чиме је извршена редефиниција претходног контекста. Не само да је постојала цивилизација, већ је то европска цивилизација; не само индивидуализам већ европски индивидуализам. Привлачност овога појма је била далекосежна, са последицама како за културу тако и за политику (Andren, 2022: 4).¹

Као што се може уочити, идеја европског уједињења у један политички ентитет сеже далеко у прошлост те се јавља у различитим облицима – махом онима који одговарају духу времена – и са различитим степеном утицаја на друштвено-политичку стварност европског континента. Истовремено, сам пројекат, односно сама идеја јединствене Европе, суштинском својом природом присваја себи одређену специфичност, посебност и јединственост. Иван Крастев, бугарски политиколог, то сликовито описује истичући да је „Европска унија увијек била идеја у потрази за стварношћу” (Krastev, 2017: 5).² Истовремено, спознаја о сопственој посебности неминовно води ка разликовању елемената себи специфичних те оних који бивају дефинисани као вањски, односно страни, чиме на посљетку долазимо до питања граница које, зарад очувања поимања сопствене посебности, морају бити успостављене и очуване. Штавише, осврћући се на проблематику приступања Турске Европској унији Ван Горп [Gorp] и Рене [Renes] индиректно потврђују ову законитост истичући да је питање чланства Турске проблематично јер, поред бројности њене популације и животног стандарда, покреће и преиспитивање дефиниције саме Европе, односно њене културе и идентитета, што су фокуси јавне дебате везане уз приступање Анкаре Унији. Само истицање ова два елемента дебате подразумеива постојање културе ЕУ, односно скупа значења заједничких читавој Европској унији. Истовремено, то упућује на замишљену заједницу Европљана, са заједничким историјама и симболима те јасно дефи-

¹ “For many centuries before, the concept of Europe connoted a geographical continent and was only occasionally invoked in political contexts. Since 1800, the concept has become more crucial to political thinking in Europe, spreading widely and becoming affixed to other concepts, such as civilisation and individualism, thereby redefining previous contexts. Not only was there a civilisation but there was a European civilisation; not only individualism but a European individualism. The magnetism of the concept was felt far and wide, with implications for both culture and politics” – превод Љубиша Маленица.

² “The European Union has always been an idea in search of reality” – превод Љубиша Маленица.

нисаном територијом и осјећајем заједничке судбине унутар европских популација (Van Gorp & Renes, 2006).

Ван Горп и Ренес даље у своме тексту се осврћу на географску стварност континента приликом наглашавања да је Европа заправо интегрални дио евроазијскога простора те да се посматра као посебан континент из историјских разлога (Van Gorp & Renes, 2006).

Сама идеја евроазијства своје коријене вуче из деветнаестог вијека. Марлен Ларуел [Marlene Laruelle] је посматра као руску империјалну идеологију те у своме раду посвећеном овоме питању истиче да

евроазијство може подразумијевати више ствари: романтичну филозофију империје развијену од стране оригиналних евроазијста из 1920-их и 1930-их; теорије етногенезе разрађене од стране оријенталисте Лава Н. Гумилова (1912–1992); фашистичку геополитику помоднога теоретичара Александра Дугина (1962–); одбрану мултиполарнога свијета од стране филозофа Александра Панарина (1940–2003); књижевно наметање казахстанског националног осјећаја у радovima пјесника Олзаса Сулејменова (1936–); позиви за бољи положај националних мањина, како то заговарају Духовни савјети руских муслимана; или пак планове за стварање руско-турске осовине као ривала Европској унији на источним ободима Европе (Laruelle, 2008: 2).³

Иако, као што се може примијетити, веома теоријски широка, идеја Евроазије се успјела манифестовати у стварности путем, превасходно руских и кинеских пројеката политичке и сигурносне интеграције као што су Евроазијска економска унија, Заједница независних држава, Организација договора о колективној безбједности, Шангајска организација сарадње, БРИКС+ те Појас и пут, захваљујући свакако утемељености на неупитној реалности географске повезаности читавога евроазијскога пространства, под којим подразумијевамо укупност како Азије тако и Европе. Штавише, Кент Калдер [Kent Calder] полази управо од ове географске упућености читавога суперконтиненталнога простора када тврди да се суштина, логика, евроазијских интеграција заснива на географији (Calder, 2019).

³ “Eurasianism may stand for a number of things: the Romantic philosophy of empire developed by the original Eurasianist of the 1920s and 1930s; the theories of ethnogenesis elaborated by the Orientalist Lev N. Gumilev (1912–1992); the fascist geopolitics of the fashionable theorist Aleksandr Dugin (1962–); the philosopher Aleksandr Panarin’s (1940–2003) defense of a multipolar world; the literary assertion of Kazakh national feeling in the writings of the poet Olzhas Suleimenov (1936–); calls for a better recognition of national minorities, as advanced by the Spiritual Boards of the Muslims in Russia; or plans for the constitution of a Russo-Turkish axis that would rival the European Union as a magnet for Europe’s Eastern margins” – превод Љубиша Маленица.

Поред географске димензије, Калдер такође наводи да су

три основна и динамична секторска катализатора за дубљу евроазијску интеграцију: енергија, транзитна трговина и финансије. Још елементарније силе – економски раст и технолошка промјена – покрећу сва три ова фактора. Оба ова латентна трансформативна агента су били неуобичајено снажно изражени широм континента у претходне три постхладноратовске деценије, при чему су револуције у логистици, вјештачкој интелигенцији и 5Г мрежи додатно подстакли развој повезаности (Calder, 2019: 77).⁴

Од интереса је такође и Калдерово опажање да сама идеја Евроазије, под којом он специфично схвата процесе евроазијске интеграције, није заправо нова, те да сеже дубље у прошлост од савремених заговорника евроазијске идеје. Да би описао овај феномен, он користи сопствену кованицу Синдром пута свиле, при чему под термином синдрома Калдер подразумева стално понављање кроз историју посебнога сета елемената, у складу са дефиницијом ове појаве од стране древног арапског мислиоца Авицене (Calder, 2019). Посматрајући феномен Пута Свиле кроз различите историјске периоде, Калдер истиче да је он, поред економске компоненте, увијек представљао међукултурну интеракцију Истока и Запада лишену америчкога присуства и утицаја, посебно када се узме у обзир да је кроз историјске епохе интензитет интеракције дуж различитих кракова Пута Свиле значајно варирао (Calder, 2019).

Поред тога што Калдер препознаје цикличну природу тенденција ка евроазијским интеграцијама, посматрано у времену, те их посматра кроз њихову најпознатију економску структуру, која истовремено постоји и као манифестација у географској стварности и као простор који залази у машту глобалног човјечанства, за наш рад је од значаја његово препознавање постојања претпоставки, кроз читаву историју евроазијског суперконтинента, ка повезивању и сарадњи, првенствено економске природе. Ове претпоставке стварају довољно простора за сусрет и узајамну интеракцију европске и евроазијске идеје, које се под одређеним околностима, јављају као комплементарне једна другој.

Ове историјске тенденције су се изнова потврдиле и након распада СССР-а, у верзији прилагођеној политичким, економским и друштвеним условима тога тренутка. Ричард Саква [Richard Sakwa] наводи да је

⁴ “three most basic and dynamic sectoral catalysts for Eurasia’s deepening integration: energy, transit trade, and finance. Animating all three are even more elemental forces – economic growth and technological change. Both of these latent transformative agents have been unusually vigorous across the continent over the past three post-Cold War decades, with the Logistics, AI, and 5G Revolutions accelerating connectivity still further” – превод Љубиша Маленица.

крај Хладног рата био праћен идејом да је пад Берлинског зида представљао почетак уједињења Европе. Михаил Горбачов је говорио у терминима „Заједничког Европског Дома”, идеје која наставља своје постојање у облику пројекта „Веће Европе”. Међутим, од самог почетка, трансформативној идеји Веће Европе супротставила се замишљао „Потпуне и слободне Европе” чији основни покретач је било ширење постојећега западноевропског поретка на остатак континента (Sakwa, 2021: 5).⁵

Као што се може уочити, и евроазијска и европска идеја имају дугу историју сопственог развоја и формулисања. И једна и друга почивају на основној премиси ближе интегрисаности и веће повезаности политичких ентитета како на простору Европе тако и на простору читавог суперконтинента. Посматране искључиво на степену почетне замисли, јасно се уочавају значајне основе комплементарности између ове двије идеје. Штавише, раније споменута географска условљеност и повезаност датог пространства упућују на ближу сарадњу и дубљу инфраструктурну повезаност.

Упркос природно-географској упућености, као честа препрека овој сарадњи јављају се политика, геополитика и идеологија, иако ова три фактора нису једини елементи који утичу на комплексан однос какав је интеракција више друштвених колектива на огромном евроазијском простору. Питање идеологије се истиче посебно у контексту својеврсне европске искључивости у погледу идеолошког посматрања и понашања у свијету. Џозеф Пирс [Joseph Pierce] се не устручава овај феномен дефинисати као арогантни империјализам Европске уније (The Imaginative Conservative, Pierce, 2020, internet), док Бертолд Лофлер [Berthold Löffler], професор политичких наука Универзитета Рејвенсбург-Вејнгартен истиче да

већина западноевропских политичара осјећа моралну супериорност према источноевропским народима те посматрају њихову културу као назадну. Из тога разлога себи дају за право да унилатерално дефинишу заједничке вриједности те очекују Источну Европу да се потчини без протеста. Међутим, ово очекивање је било дочекано у Источној Европи са одбацивањем. Источни Европљани нису ништа мање добри Европљани од оних на Западу. Они не желе више Европе; они желе бољу Европску унију (Polskie Radio, Löffler, 2020, internet).⁶

⁵ „The end of the Cold War was accompanied by the idea that the fall of the Berlin Wall represented the beginning of the unification of Europe. Mikhail Gorbachev talked in terms of a “Common European Home”, an idea that continues in the guise of the project for a “Greater Europe”. However, right from the start, the transformative idea of Greater Europe was countered by the notion of “Europe whole and free”, whose fundamental dynamic was the enlargement of the existing West European order to encompass the rest of the continent” – превод Љубиша Маленица.

⁶ „Most Western European politicians feel morally superior to Eastern Europeans and consider Eastern European culture to be backward. They therefore feel entitled to

Штавише, сама Европска унија јасно, како путем својих кључних докумената, тако и кроз своје активности и медијске платформе истиче управо ову неопходност прилагођавања држава кандидата – но не искључиво њих – правилима саме Уније. На страници Европске комисије напомиње се да свака европска држава може постати чланица Уније под условом да поштује демократске вриједности ЕУ те да је привржена њиховом промовисању. Критеријуми за приступање, који су дефинисани на Европском савјету у Копенхагену 1993. представљају први корак ка придружењу. Истовремено, земље заинтересоване за чланство морају имати стабилне институције које гарантују демократију, владавину права, људска права те поштовање и заштиту мањина; функционалну тржишну економију и капацитете да се носе са такмичењем и тржишним силама ЕУ; способност да прихвате и ефикасно примијене обавезе чланства, укључујући усклађивање са циљевима политичке, економске и монетарне уније (European Commission, *Conditions for membership*, internet).

Ова црта евроцентричног карактера може се уочити у анализи Ијана Бонда [Ian Bond] под насловом „ЕУ, Евроазијска економска унија и Један појас један пут: Да ли могу функционисати заједно?“ (The EU, the Eurasian Economic Union and One Belt, One Road: Can they work together?), произведеној за потребе Центра за европску реформу (Center for European Reform). Наиме, пред крај текста Бонд критикује однос Брисела и Русије те примјећује да са руске стране није постојала воља за примјену било којег од елемената амбициозног пројекта „Заједнички Простор“ из 2003. (сарадња је обухватала питања слободе, сигурности и правде; трговине и економије; вањске политике те образовања, науке и културе) те пратећег „Партнерства за модернизацију“ из 2010. (Bond, 2017).

Неопходно је уочити да значајан број области које Бонд спомиње заправо спадају у круг оних надлежности државе путем којих она, ако их самостално извршава, испољава своју сувереност на међународном плану. Сама Европска унија као пројекат дужи низ година пати од демократског дефицита те политичких напетости које се огледају у дуготрајној борби између центра Уније, односно Брисела оличеног у супранационалној бирократији, те држава чланица, оличених у националним владама и вођама, управо у вези са питањем суверености. Као што је то Саква уочио, један од основних покретача савремене Европске уније јесте порив ширења постојећега западноевропског поретка на остатак континента, но и изван њега, на укупност евроазијског простора. Коментари професора Лофлера пружају увид у дубљу логику порива проширења гдје се дати феномен јавља превасходно као израз идеолошких претпоставки о квалитетима евроцентричног поретка и његових вриједности, па тек након тога као пројекат заснован на рационалним преду-

unilaterally define the common values. And they expect Eastern Europe to submit without protest. However, this expectation has met with rejection in Eastern Europe. Eastern Europeans are as good Europeans as those in the West. But they don't want more Europe; they want a better EU“ – превод Љубиша Маленица.

словима за сарадњу и развој. Из легитимних разлога нити Русија нити Кина нису заинтересоване за „увоз” европскога идеолошког обрасца, иако воља за другачијим облицима сарадње свакако постоји.

Постоје аутори, попут Аманде Прајс [Amanda Price], који истичу да је суштински проблем Европске уније управо проблематика националне суверености, односно њено слабљење приступањем одређене државе ЕУ. Прајсова истиче – осврћући се на излазак Велике Британије из Европске уније – да је проблем почивао у томе што је Лондон желио да поврати суверенитет који је раније предао ЕУ (The Korea Times, Price, 2019, internet).

БАЛКАНСКА ПЕРСПЕКТИВА

Положај Балкана, а самим тим и народа који га насељавају, из перспективе европске и евроазијске идеје јавља се као специфичан. Посматрано из евроазијске перспективе, Балканско полуострво се јавља као изузетно битно чвориште праваца комуникације, како копнених тако и поморских, но истовремено, природа његове позиције – постављена у контекст европске и азијске перспективе као међусобно супротстављених – претвара га у тампон-зону чија контрола допушта дубљи продор ка центрима оба континента. Историјски посматрано, и европске и азијске државе су тежиле да контролишу Балкан управо због његовог стратешког значаја као базе операција за даљи продор у западном или пак источном правцу. Севал Бесте Гокчелик [Sevval Beste Gokcelik] примјећује да Балкан игра улогу најважнијег евроазијског транзитног коридора те да је историјски представљао важан стратешки регион, изузетно значајан за читав низ империја и држава. Истовремено, дати положај дефинише Балкан као простор обиљежен различитим сукобима и нестабилностима (Centre for Eurasian Studies, Gokcelik, 2021, internet).

У складу са геополитичком стварношћу Балкана, не изненађује значај истога за једну групу великих и регионалних сила. Овај значај се манифестује њиховим интересовањем и утицајем на простору полуострва. Група аутора при Хашкоме центру за стратешке студије (The Hague Centre for Strategic Studies), у оквиру своје студије *Геополитички утицаји ванских сила на Западни Балкан* (*Geopolitical Influences of External Powers in the Western Balkans*) наводе да

у све већој мјери, источни актери користе хибридне пријетње (дезинформационо ратовање, специјалне операције како би се придобили срца и умови од стране Русије), ширење насилнога екстремизма (државе Залива), потенцијално довођење неких земаља Западног Балкана у дужничко ропство (Кина), кршење закона ЕУ по питању трговине оружјем (земље Залива) те кориштење идентитетског инжињеринга (земље Залива, Иран, Русија, Турска) с циљем остваривања сопствених геополитичких интереса. Штавише, источни актери често

користе холистички приступ у настојању да задобију срца и умове Западнoг Балкана." (Rrustemi et al., 2021: 2).⁷

Не разматрајући квалитет ове студије, те степен њене идеолошке острашћености, од значаја за наш рад јесте понуђени списак држава које врше утицај на Балкан, те које сходно томе, на простору полуострва препознају своје интересе. Аутори у дате државе убрајају Русију, Иран, Турску, Кину, Уједињене Арапске Емирате, Саудијску Арабију, Катар и Кувајт. Занимљиво је уочити да се нити Сједињене Америчке Државе нити Европска унија не појављују на датом списку, иако је њихов утицај на државе Балкана ништа мањи од раније наведених земаља. Изостављање САД и ЕУ са листе вањских сила које врше утицај на полуострво могући је показатељ да аутори сам Балкан већ сматрају интегралним европским, односно евроатлантским простором те сходно томе утицај других геополитичких актера посматрају у негативном контексту.

Из перспективе самог Балкана, његово дефинисање кроз контекст евроазијске идеје намеће се као најпожељније с обзиром да истиче његову везивну улогу која подстиче локални економски раст те инфраструктурални развој. Положај турског геополитичког подручја, гдје се сучељавају два блока, каква је тренутна ситуација, не погодује развоју балканских држава те полуострво претвара у простор сталне политичке нестабилности, ситуацију коју додатно усложњава мигрантска криза праћена опасношћу од тероризма, сукоб у Украјини, економска криза унутар саме Европске уније те ескалација сукоба на територији Палестине.

Спознаје о сопственом положају балканским државама не недостаје. Не улазећи у проблематику популарног степена подршке датом процесу, све преостале земље на Балкану истичу приступање Европској унији као своју званичну политику. Истовремено, немогуће је занемарити чињеницу близине азијског простора, стога не чуди чињеница да је питање процеса евроазијских интеграција присутно и унутар балканских друштава.

1. Србија: евроазијски вектор кроз сарадњу са Русијом и Кином

У контексту Србије, заинтересованост за евроазијску сарадњу – махом кроз развој односа са Руском Федерацијом и Кином – показује се као пожељна из неколико разлога. Разматрајући процесе сарадње Србије са Европском

⁷ „Increasingly, Eastern actors have been using hybrid threats (disinformation warfare, covert operations to win the hearts and minds of the population by Russia), spreading violent extremism (Gulf countries), potentially debt-trapping some Western Balkans countries (China), violating the EU laws on arms trade (Gulf countries) and implementing identity reengineering (Gulf countries, Iran, Russia, Turkey) in order to advance their geopolitical interests. Indeed, the Eastern actors often adopt a holistic approach in focusing on winning hearts and minds of the Western Balkans population” – превод Љубиша Маленица.

унијом и Евроазијском економском унијом, Јасминка Симић наводи да је на потписивање декларације о стратешком партнерству Србије и Русије, у Сочију 24. 5. 2013. године, утицало више разлога од којих се истичу политички – подршка Русије очувању суверенитета и територијалног интегритета Србије; економски – закључени споразуми у области трговине и енергетике; безбједоносни – отварање српско-руског хуманитарног Центра за ванредне ситуације у Нишу са капацитетом смјештаја за близу 2000 људи у случају ванредних ситуација, првенствено у Србији, но и на ширем простору Балкана (Симић, 2019).

Ова почетна билатерална сарадња између Београда и Москве 2021. године је проширена на све земље чланице Евроазијске економске уније ступањем на снагу споразума о слободној трговини између Србије и ЕАЕУ (Привредна комора Србије, *Споразум о слободној трговини Србије и ЕАЕУ ступио на снагу*, 2021, интернет).

Миломир Степић напомиње да

Србија и остале српске земље, дакле, не само да се географски налазе у Евроазији и да су веома удаљене од Атлантика чији се утицај готово не осјећа, већ имају и много више изражену континенталност него маритимност. Са те тачке гледишта, телурократско евроазијство је природније, логичније српско интеграцијско одредиште него трансатлантизам, чији се „центар” налази са друге стране Атлантика, у САД (Степић, 2013: 290)

чиме, између осталог, износи (гео)политичку претпоставку уопштене евроазијске сарадње тако се настављајући на већ споменути логику интеграције евроазијског суперконтинента коју је обрадио Кент Калдер.

У контексту проблематике сигурности свих простора које насељавају Срби, Александар Гајић истиче да руски приоритети према Србији и Балкану остају

„непромењени, али са жељом да се квантитативно интензивирају: 1) енергетска политика, 2) „политика идентитета”, 3) безбедоносна политика (коју омогућавају билатерални и мултилатерални аранжмани). Њихова непосреднија релативизација, тек у случају пуне реинтеграције Хартленда у оквиру пројекта Евроазијске уније, отвара простор за свеобухватно „улажење” у простор балканског дела Римленда и тамошњу стратешку промену односа снага. Тога су архитекте атлантистичког тзв. Западног Балкана и те како свесне, те се може претпоставити да ће, уколико пројекат Евроазијске уније крене да се одвија у успешном правцу, појачати напоре да се Србија и српске земље додатно фрагментирају и у пуној мери интегришу у атлантистички геополитички појас. Тако би се затворио овај потенцијално опасни „геополитички процеп” или пукотина за сада смештен у залеђу њиховог простора за стратешко наступање.” (Гајић, 2013: 442).

У савременом историјском тренутку, када се говори о процесима евроазијске сарадње, односно могуће интеграције, улога Кине се не може заобићи. Захваљујући првенствено својим економским капацитетима, Пекинг је успио да се на глобалном степену позиционира као велика сила са тенденцијом, према одређеним ауторима, довођења у питање статуса хегемона Сједињених Држава (The Atlantic, Allison, 2015, internet).

Разматрајући значај који Кина и Балкан узајамно имају у погледу политичке стабилности и економског развоја, Здравко Тодоровић напомиње да у стратешкој визији кинеског пројекта „Један појас, један пут“, Балкан омогућава кинеско политичко и економско позиционирање на трасама његовог распрострања, што пружа балканским земљама инфраструктурну и економску корист. Иницијатива „Један појас, један пут“ може се схватити као стратешко повезивање и свеобухватна сарадња Кине, Евроазије и остатка свијета, у оквиру које Балкан представља важну област с обзиром да се јавља као својеврсна „кинеска улазница“ у Европу. Комуникација Кине са балканским земљама одвија се како билатерално тако и путем формалног Механизма сарадње Кине са земљама централне и источне Европе (Кина+17). Кина подржава улазак држава Балкана у Европску унију, што је одраз њених дугорочних интереса. Из кинеске перспективе чланство у ЕУ доприноси бржем економском и општем развоју балканских држава, што их потом чини квалитетнијим партнерима Кине у сваком погледу. Економски и финансијски приступ Кине државама Балкана, заснован на „win-win“ стратегији (Shuangying), пружа могућност приступа тржишту и технологијама. Кинеска стратегија полази од претпоставке инвестиционих улагања у изградњу инфраструктуре земаља периферије, које се налазе непосредно уз тржиште саме ЕУ, што у будућности омогућава извоз природних ресурса и пласирање готових производа на заједничко европско тржиште (Тодоровић, 2019).

Пратећи Тодоровићево образлагање кинескога става о Балкану, уочавамо да је у питању један холистички приступ који обухвата сарадњу са свим државама на простору самога полуострва те Централне и Источне Европе. Није сувишно споменути да је приступе Русије и Кине ка Балкану могуће посматрати као паралелне и комплементарне процесе који одражавају специфичне интересе њихових твораца но истовремено – захваљујући преовладавајућим геополитичким и другим условима – остварују синтезу при дјеловању ка државама Балкана.

2. Босна и Херцеговина: лишена заједничке визије будућности

У контексту, иначе веома сложене, политичке ситуације унутар саме БиХ постоји свијест о проблематици евроазијских интеграција те њиховога односа са процесом приступања Европској унији ка којој номинално теже све преостале земље Балканског полуострва. Унутрашња политичка структура Босне и Херцеговине истовремено упућује ка двоструком виђењу интегративних процеса, при чему се евроатлантски правац појављује као пожељнији уну-

тар политичких, економских и сигурносних структура Федерације БиХ док се декларативно европски, а суштински евроазијски правац јавља као приоритетнији у Републици Српској.

С обзиром на недавну прошлост и грађански рат у БиХ питање безбједности појављује се као једно од најбитнијих, при чему није наодмет истаћи да оба ентитета имају различита схватања предуслова сопствене безбједности. Сходно томе, група аутора из Босне и Херцеговине истиче управо ову димензију наводећи да се мултиполарност испољава постојањем више актера на међународној сцени, што чини дати простор сложенијим и изазовнијим у контексту рјешавању спорних питања. Овакво стајалиште произилази из опажања да у неким областима интерес и амбициозност односе превагу, што отвара простор даљој дестабилизацији, односно неизвјесности о питању исхода различитих спорова. Изазови за међународну безбједност одраз су међудржавних превирања, интереса великих сила те њихове намјере за стицање премоћи на одређеном региону. Могући регионални ратови, већ актуелни ратови, заједно са побунама и револуцијама у оквиру једне државе, отворено или скривено подржани од стране моћних држава стварна су пријетња миру глобално, због опасности од могућег свјетског рата, те уништавања планете путем употребе нуклеарних, хемијских и биолошких оружја. (Смајић, Поцић и Муратовић, 2020).

Сама структура Босне и Херцеговине настаје као логичан исход грађанског рата. Истовремено, као што је раније истакнуто, иста дата структура – додатно усложњена интервенцијама вањских чинилаца – јавља се као фактор који компликује како унутрашње функционисање тако и однос према спољашњим регионалним и глобалним процесима. Пишући о проблематици политичког положаја БиХ, Изудин Шарић се осврће на ову проблематику те наводи да се БиХ налази у незавидном положају између Вашингтона и Москве који упућују јасне поруке – једни захтијевајући улазак у НАТО, док други упозоравају против таквог поступка. Досадашња пракса указује на веома ограничен простор путем којег би Босна и Херцеговина могла изаћи из ове „пат-позиције“, посебно у контексту сопствене тренутне политичке конструкције. Власти у Републици Српској инсистирају на повезаности чланства БиХ у НАТО савезу са евентуалним чланством Србије. Политички аналитичари сматрају да је Босна и Херцеговина претворена у полигон двије свјетске силе те да ће тешко изаћи из ове ситуације (Шарић, 2020).

Захваљујући чињеници да се на простору Балкана, па самим тиме и Босне и Херцеговине, већ деценијама наратив о учлањењу у Европску унију налази између идеализма изјава европских и домаћих званичника те политичке, економске и друштвене стварности земаља полуострва, било је неминовно да ће се са временом појавити алтернативе европском пројекту и свему што тренутно исти представља. Сходно томе, Драган Радишић примјећује да ЕУ више није једини интеграциони пројекат те да друге сличне иницијативе нуде економску, и другу сарадњу без идеолошких и политичких условљавања,

што води ка ситуацији у којој ће Европска унија да се пронађе у положају застарјелог концепта оптерећеног комплексним скупом закона и сталном борбом за превласт између наднационалних институција и националних влада (Радишић, 2020).

3. Грчка: између Евроатлантизма и прагматизма

Грчка и Бугарска су балканске земље које се одликују својим већ постигнутим чланством у Европској унији. Сходно томе, њихово могуће учешће у процесима евроазијских интеграција може се одвити институционално, путем саме Европске уније, као носиоца учешћа у таквим процесима, билатералном сарадњом са Русијом и Кином као најизраженијим заговорницима евроазијске сарадње, те путем учешћа у економским пројектима какав је Иницијатива појаса и пута.

С обзиром на чињеницу да су најкритичнији проблеми Грчке они економске природе не изненађује изјава тадашњег замјеника премијера – у предизборном интервјуу из 2015. године – приликом које је истакао да је

влада неуспјешно покушала да осигура кредите од трећих земаља. Пекинг и Москва нису били спремни да осигурају билатералне кредите Грчкој но били су веома заинтересовани за проширење својих инвестиција у земљи без довођења у питање њене евроатлантске оријентације. Кина је жељела да своје будуће инвестиције постави у контекст своје политике „Један појас, један пут” док је Русија била вољна да склапа нова партнерства у периоду међународне изолованости”. (European Council on Foreign Relations, Tzogopoulos, 2016, internet).⁸

Грчка лука Пиреј једна је од кључних тачки кинеске Иницијативе појас и пут која спаја поморски пут свиле са његовим копненим панданом те преко Балкана остварује контакт између Кине и земаља Централне и Источне Европе. С друге стране, Русија и Грчка су државе са дугом историјом дипломатских односа, припадношћу истом цивилизацијском, културном и религијском миљеу, те одсуством фундаменталних разлика и трауматичних искустава која би у дужем временском периоду могла да негативно утичу на узајамне дипломатске односе.

Истовремено, и поред исказане заинтересованости за сарадњу како са Русијом тако и са Кином, криза у којој се Грчка налази није проузроковала развој мултивекторске вањске политике већ је, напротив, довела до изражење усклађености грчких економских политика са онима Европске уније, док

⁸ „government had unsuccessfully attempted to secure loan finance from third countries. Beijing and Moscow weren't prepared to grant bilateral loans to Greece but were highly interested in expanding their investments in the country without challenging its Euro-Atlantic orientation. China sought to place future investments in the context of its “One Belt, One Road” policy, while Russia was keen on making new partnerships in a period of international isolation” – превод Љубиша Маленица.

на пољу међународне безбједности – прати заједнички вектор НАТО савеза (Kuznetsov & al., 2017).

Сложеност положаја Грчке јесте одраз савремених политичких тенденција те традиционалних историјских односа. Чланство у Европској унији и НАТО савезу, производ политичких дешавања и хтијења самога грчког народа се, посебно у садашњем тренутку, јављају као препреке у развијању пуних односа са Москвом и Пекингом у ономе формату који је од највеће користи самој Грчкој.

4. Бугарска: условљеност геополитиком ЕУ

Бугарска се налази у сличној ситуацији као и Грчка. Захваљујући својој географској позицији, територија савремене Бугарске јавља се као изузетно пожељан простор – из геополитичке перспективе – с обзиром да контрола над истим пружа способност истовремене пројекције утицаја како у дубину Балканскога полуострва, тако и у акваторији Црнога мора. И евроазијска и евроатлантска идеја посматрају Бугарску као пожељан простор остваривања превласти те предуслов даљег ширења утицаја.

У овоме контексту улога Бугарске у европским интеграцијама је преваходно дефинисана територијалним, демографским и институционалним факторима при чему одређени број стручњака истиче да се из позиције ЕУ ово односи на два главна аспекта: 1. економски, односно приступ бугарском тржишту за потребе продаје добара високо развијених европских земаља; 2. геополитички, у контексту проширења НАТО савеза даље на исток (Bistrina, 2019).

Приступање Бугарске Европској унији је махом било подржано како од стране политичке елите тако и од самога бугарског народа. Годину дана прије уласка Бугарске у ЕУ 72% Бугара је подржавало чланство Бугарске у ЕУ док је већина (62%) сматрала да се то требало догодити још 2007. Само 16% било је за једногодишње одлагање а неких 20% је сматрало да су додатна одлагања могућа.” (Cairn.Info, Dimitrova, 2012, internet).

Упркос доброј вољи бугарских грађана и њихових политичких представника, одређени број аутора мишљења је да су раније истакнуте геополитичке особине саме Бугарске биле одлучујући фактор приликом разматрања чланства Софије у ЕУ. Наиме, Мирела Велева-Ефтимова истиче да је

бугарски случај симптоматичан показатељ подложности политике проширења ЕУ геополитичким притисцима. Циљ овога текста је додавање аргумената тврдњи да је динамика бугарског приступања ЕУ била под снажним утицајем вањских фактора – првенствено распада Југославије и накнадне кризе на Косову. Ова криза је отворила питање огромнога руског утицаја на бугарску политику и друштво, те као резултат тога, унапред створено виђење Бугарске као високог сигурносног ризика за Европску унију. У оваквој ситуацији, Бугарска је

била објекат десекуритизације кроз политику проширења ЕУ, при чему је истовремено, њен главни инструмент, политика условљавања била занемарена.” (Veleva-Eftimova, 2023: 63).⁹

С обзиром на чланство у ЕУ и Сјеверноатлантском савезу, способност Бугарске да оствари односе билатералне природе са Русијом и Кином, или пак мултилатералне природе са различитим супранационалним структурама на простору Евроазије, остаје ограничена. Упркос томе, Фабијен Босут [Fabienne Bossuyt] препознаје управо Бугарску, заједно са Мађарском, као државе бившег комунистичког блока које показују највише отворености за сарадњу са Евроазијском економском унијом. Босут истиче да бугарска подржава ЕАЕУ но мање је вољна него ли Мађарска да отпочне формалне односе с обзиром да је из бугарске перспективе Евроазијска економска унија веома млада организација те је, сходно томе, неопходно посматрати њену даљу еволуцију. (Bossuyt, 2017).

ЗАКЉУЧАК

Нема сумње да у савременом контексту унутар земаља Балкана постоји спознаја о правцима и природи евроазијских интеграција, поред већ деценијског присуства читавога низа механизма чија основна декларативна улога јесте подршка при интеграцијама овога простора у оквиру Европске уније. Без обзира о којој од раније споменутих балканских држава говорили, јасно се може уочити њихова – у мањој или већој мјери – заробљеност између све израженије идеолошке компоненте процеса европскога уједињења те све доминантније економске и географске стварности евроазијског процеса интеграција. Ескалације украјинске кризе и почетак руске специјалне војне операције само су додатно оснажили ове двије карактеристике тренутних односа на евроазијском простору. Идеолошка компонента ЕУ чини чланство у истој све мање привлачним, посебно у контексту њенога раста у односу на оне елементе који првенствено истичу економски и инфраструктурни напредак и развој. Штавише, као што се могло уочити на случајевима Грчке и Бугарске, њихово чланство у Европској унији негативно утиче на њихову способност развоја односа како са Русијом и Кином, тако и са супранационалним творевинама из Азије, упркос могућности да би ови односи могли заправо бити од користи датим земљама. И унутар евроазијских процеса интеграције постоји

⁹ „The Bulgarian case is symptomatic of the susceptibility of the EU enlargement policy under geopolitical pressure. The aim of this text is to add arguments to the statement that the dynamic of Bulgaria’s accession to the EU has been strongly influenced by external factors – mainly Yugoslavia’s disintegration and the subsequential Kosovo crisis. This crisis brought up the issue of the huge Russian influence over Bulgarian politics and societies and, as a result, predetermined the perception of Bulgaria as a high security risk for EU. In this situation, Bulgaria was an object of de-securitization by the EU’s enlargement policy, but at the same time its main instrument, namely, the conditionality policy was neglected” – превод Љубиша Маленица.

одређени степен идеолошког, но он је у мањој мјери изражен него ли је то случај са ЕУ при чему је економско-развојна силница евроазијске интеграције много уочљивија. Из перспективе балканских држава, сарадња са центрима индустрије и приступ тржиштима како на истоку тако и на западу суперконтинента намеће се као најпожељније стање односа, иако су ставови унутар самих балканских земаља о овоме питању такође заробљени између идеолошког избора и економске неопходности при чему дати избор игра значајну улогу у способностима будућега развоја и напретка сваке од ових држава.

Литература

- Гајић, А. С. (2013). У геополитичком процепу: Србија између Европске уније и Евроазијског савеза. У: *Србија и евроазијски геополитички простор*. (427–446). Београд: Институт за политичке студије.
- Степић, М. (2013). Географске и етно-цивилизацијске основе евроазијског геополитичког интегрисања Србије. У: *Србија и евроазијски геополитички простор*. (277–313) Београд: Институт за политичке студије.
- Симић, Ј. (2019). Евроазијска економска унија и Европска унија: поглед из Србије. *Српска политичка мисао*, 65(3), 427–450.
- Тодоровић, З. (2019). Кина, Балкан, обнављање новог пута свиле у XXI вијеку. *Сварој*, 19, 9–22.
- Споразум о слободној трговини Србије и ЕАЕУ сачињен на снагу. Преузето 8. априла 2024. са <https://pks.rs/vesti/sporazum-o-slobodnoj-trogovini-srbije-i-eaeu-stupio-na-snagu-4669>

- Ailes, M. (2012). Charlemagne 'Father of Europe': A European Icon in the Making. *Reading Medieval Studies*, 38, 59–76.
- Andren, M. (2023). *Thinking Europe – A History of the European Idea since 1800*. New York. Berghahn.
- Bistrina, M. (2019). Strategic Role of Bulgaria in European Integration. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 119, 109–112.
- Bond, I. (2017). *The EU, the Eurasian Economic Union and One Belt, One Road – Can they work together?* Brussels. Centre for European Reform.
- Bossuyt, F. (2017). Central and Eastern European perceptions of the Eurasian Economic Union – Between economic opportunities and fear of renewed Russian hegemony. *Studia Diplomatica*, 68(5), 80–102.
- Calder, K.E. (2019). *Supercontinent – The logic of Eurasian integration*. Stanford. Stanford University Press.
- Krastev, I. (2017). *After Europe*. Philadelphia. University of Philadelphia Press.

- Kuznetsov, N.G. Savvidy, I.I. Rodionova, N.D. & Tsepilova, E.S. (2017). Economic Cooperation of Russia and Greece during the Sanctions Restrictions period and the Policies to Strengthen the Integration Process. *European Research Studies*, 20(1), 22–35.
- Laruelle, M. (2008). *Russian Eurasianism – An Ideology of Empire*. Washington D.C. Woodrow Wilson Center Press.
- Perkins, M.A. (2004). *Christendom and European Identity – The Legacy of a Grand Narrative since 1789*. Berlin. Walter de Gruyter.
- Rrustemi, A., de Wijk, R., Dunlop C., Perovska J. & Palushi L. (2021). *Geopolitical Influences of External Powers in the Western Balkans*. Hague. The Hague Centre for Strategic Studies.
- Sakwa, R. (2021). Sad delusions: The decline and rise of Greater Europe. *Journal of Eurasian Studies*, 12(1), 5–18.
- Swedberg, R. (1994). The Idea of “Europe” and the Origin of the European Union – A sociological Approach. *Zeitschrift fur Soziologie*, 23(5), 378–387.
- Van Gorp, B. & Renes H. (2007). A European cultural identity? Heritage and shared histories in the European Union. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 98(3), 407–415.
- Veleva-Eftimova, M. (2023). The EU Eastern Enlargement Policy Under the Pressure of Geopolitics. The Bulgarian Case (Russia’s Little Brother). *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*, 1, 63–79.
- Radišić, D. (2020). Na razmeđi Evropske unije i Evroazijske ekonomske unije – s posebnim osvrtom na Srbiju i BiH. U: *Evropske i evroazijske integracije – prednosti i nedostaci*. (344–355). Brčko: Evropski univerzitet Brčko distrikt.
- Smajić, M., Podžić, S. i Muratović, S. (2020). Kontinentalno i megakontinentalno umrežavanje na međunarodnoj sceni. U: *Evropske i evroazijske integracije – prednosti i nedostaci*. (252–256). Brčko: Evropski univerzitet Brčko distrikt.
- Šarić, I. (2020). Bosna i Hercegovina između Evrope, Rusije i Kine. U: *Evropske i evroazijske integracije – prednosti i nedostaci*. (333–344). Brčko: Evropski univerzitet Brčko distrikt.
- Allison, G. (2015). *The Thucydides Trap: Are the U.S. and China Headed to War?* Преузето 9.04.2024. са <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/united-states-china-war-thucydides-trap/406756/>
- Dimitrova, A. (2012). *Public opinion in Bulgaria with Regard to the EU Membership in the Context of the Economic Crisis*. Преузето 12.04.2024. са <https://www.cairn.info/revue-l-europe-en-formation-2012-2-page-289.htm>
- Gokcelik, S.B. (2021). *An Area of Global Competitions: The Balkans*. Преузето 6. априла 2024. са <https://avim.org.tr/en/Yorum/AN-AREA-OF-GLOBAL-COMPETITION-THE-BALKANS>
- Pierce, J. (2020). *The Arrogant Imperialism of the European Union*. Преузето 5. априла 2024. са <https://theimaginativeconservative.org/2020/10/arrogant-imperialism-european-union-joseph-pearce.html>
- Price, A. (2019). *The sacrifice of sovereignty*. Преузето 7. априла 2024. са https://www.koreatimes.co.kr/www/opinion/2024/03/137_272901.html

- Loffler, B. (2020). *Eastern Europe did not join EU to 'swap Moscow for Brussels,' says German scholar*. Преузето 5. априла 2024. са <https://www.polskieradio.pl/395/7989/artykul/2600917,eastern-europe-did-not-join-eu-to-swap-moscow-for-brussels-says-german-scholar>
- Tzogopoulos, G. (2016). *Greece: Perspectives on Eurasian integration*. Преузето 11.04.2024. са https://ecfr.eu/article/essay_eurasian_integration_greece/Conditions_for_membership. Преузето 7. априла 2024. са https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership_en

Ljubiša R. Malenica

BETWEEN EUROPEAN IDEOLOGICAL EXCLUSIVITY AND EURASIAN GEOGRAPHICAL CONDITIONALITY: VIEW FROM THE BALKANS

Summary

The ideas of Europe and Eurasia have a long and complex history, both having developed within the same geographical space, namely the vast Eurasian supercontinent, but under distinctly different cultural, technological, traditional, and civilizational circumstances. It should be noted that the European and Eurasian ideas did not develop completely separately from one another and that, depending on the historical period and the level of technological development, the eastern and western civilizational areas of the Eurasian space were in greater or lesser contact with each other.

Despite the long-standing presence of both ideas, within the sphere of ideology as well as through various material manifestations in reality, their more clearly defined development began in the eighteenth, nineteenth, and twentieth centuries. A possibly crucial difference lies in the fact that the European idea was defined within the confines of Western Europe and became increasingly associated with outward ideological expansion, while the Eurasian idea was brought into its own by the White Russian emigration in the aftermath of the October Revolution and the fall of the Russian Empire, as one of the possible responses to the perceived weaknesses that had contributed to the end of imperial rule.

Over the last two centuries, both ideas have adapted and developed, changed and incorporated newer viewpoints into their respective frameworks while simultaneously preserving their initial basic premises. Given the developmental path of the European idea, one of its core characteristics today is exclusivity, that is, the demand directed towards others to adapt their political systems and societies to particular norms created, more or less, exclusively within Western Europe.

At the same time, the idea of Eurasia gradually developed towards the recognition of Eurasian geographical unity as a basic criterion for cooperation and, over time, evolved into concepts most prominently promoted by Russian statesmen, such as Greater Europe from Lisbon to Vladivostok or Greater Eurasia from Lisbon to Shanghai.

This paper examines the viewpoints of four Balkan countries—Serbia, Bosnia and Herzegovina, Greece, and Bulgariaregarding Eurasian integration, due to their particular geographical position, which places them within one of the major transit and communication areas connecting the eastern and western parts of the Eurasian supercontinent.

Key words: Eurasia, Europe, ideology, Balkans, geopolitics